

εἰς πάντα προστασόμενον· μόνον τὸ ὄνομα « χριστιανισμὸς » εἶναι νεώτερον, καταγόμενον ἐκ τοῦ Χριστοῦ. Ἡ δ' ἐπιφάνεια τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸν κόσμον εἶχε τοῦτον τὸν σκοπὸν, νὰ ἀπαλλάξῃ, διὰ τῆς διδασκαλίας καὶ τοῦ κηρύγματος, τὴν φυσικὴν θρησκείαν ἀπὸ τῶν ἐπιγενομένων δεισιδαιμονιῶν καὶ νὰ ἀποκαταστήσῃ αὐτὴν εἰς τὴν πρώτην καθαρότητα. Πᾶν ἄλλο παρὰ τὰς ἀρχὰς τῆς φυσικῆς θρησκείας εὐρισκόμενον καὶ νῦν ἐν τῷ χριστιανισμῷ εἶναι δεισιδαιμονία.

3. Ὁ ἀρχέγονος χριστιανισμὸς.—Ἀπὸ τοιούτων προϋποθέσεων ὀρμώμενος ὁ Tindal ἀποφαίνεται, ὡς καὶ οἱ ἄλλοι δεῖσται, ὅτι ὁ νοῦς ἐκάστου εἶναι τὸ ἀσφαλὲς μέσον πρὸς ἔλεγχον τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ ψευδοῦς τοῦ ἐν ταῖς ἀρχαῖς τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ἡ ἀγία Γραφή δὲν ἔχει, λέγει, ἀπόλυτον κῦρος, ἀλλὰ πρέπει τὸ περιεχόμενον αὐτῆς νὰ βασανίζεται διὰ τοῦ νοῦ καὶ ἀπαλλάττῃται τῶν πλανῶν¹. Διὰ τοῦ νοῦ θὰ καθαρθῇ ὁ νῦν χριστιανισμὸς ἀπὸ τῶν ποικίλων δεισιδαιμονιῶν τῶν προσγενομένων αὐτῷ σὺν τῷ χρόνῳ, ἐκ δὲ τοῦ τοιούτου καθαρμοῦ θὰ διαλάμψῃ ὁ ἀρχέγονος καὶ ἀληθὴς χριστιανισμὸς ἢ ἡ φυσικὴ θρησκεία. Ὅτι ἡ ὑποτυπωθεῖσα θεωρία δὲν διαφέρει οὐσιωδῶς τῆς τοῦ Ἐρβέρτου (Cherbury), εἶναι εὐδὴλον².

5. CHUBB

1. Ἐξήγησις τοῦ χριστιανισμοῦ.—Ὁ Θωμᾶς Chubb (1679—1747), καταγόμενος ἐκ γονέων ἀφανεστάτων, δὲν ἔτυχεν ἀνωτέρας μορφώσεως καὶ ἦτο χειρῶναξ. Καὶ ὅμως ἔγραψε πολλὰ ἔργα, ὧν κυριώτατον εἶναι « Τὸ ἀληθές

1. Αἱ διδασκαλαί τῆς Γραφῆς περὶ πτώσεως τῶν πρωτοπλάστων, περὶ κληρονομικῆς ἀμαρτίας καὶ περὶ διαλλαγῆς, ἀπορρίπτονται· τὰ δὲ περὶ μετανοίας καὶ ἀφέσεως τῶν ἀμαρτιῶν δόγματα ἐκλαμβάνονται ὡς στοιχεῖα τῆς φυσικῆς θρησκείας, ἅτινα ὑπὸ δεισιδαιμονιῶν παρεφθάρησαν καὶ ὑπὸ ἱερέων διεστράφησαν, ὑπὸ δὲ τοῦ χριστιανισμοῦ ἀνακαινίζονται καὶ ἀποκαθαίρονται.

2. Κατὰ τοῦ Tindal ἔγραψεν ὁ Ῥιχάρδος Bentley « Phileleutherus Lipsiensis » 1710.

Εὐαγγέλιον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ »¹. ἐπειρᾶτο δὲ κατὰ τρόπον δη-
μώδη καὶ ἄμοιρον ἐπιστημονικῆς μορφῆς νὰ καταστήσῃ τοῖς
πολλοῖς γνωστὰς τὰς νέας θεωρίας. Συμφωνῶν, καθόλου εἰπεῖν,
τῷ Tindal θεωρεῖ ὡσαύτως τὸν χριστιανισμὸν ὡς ἀπλῆν θεω-
ρίαν καὶ οὐχὶ ὡς ἀπολύτρωσιν ἐν τῇ χριστιανικῇ ἐννοίᾳ. "Ὅτι μὲν
ὁ Χριστὸς ὑπῆρξεν ἱστορικὸν πρόσωπον, εἶναι, λέγει, πιθανὸν ἐκ
τῆς μεγάλης ἐπιδράσεως τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ, ἀλλ' ἦτο ἄνθρω-
πος, ὡς καὶ ἡμεῖς πάντες· ἡ δὲ περὶ Χριστοῦ ὡς θεοῦ καὶ ἡ περὶ
ἀγίας τριάδος θεωρία εἶναι παραφθορὰ τοῦ χριστιανισμοῦ τοῦ
διδάσκοντος ἓνα θεόν.

Σκοπὸν δ' εἶχεν ὁ Χριστὸς νὰ σώσῃ τοὺς ἀνθρώπους, νὰ
παρασκευάσῃ δηλαδή αὐτοὺς ἀξίους τῆς χάριτος τοῦ θεοῦ καὶ
κοινωνοὺς τῆς ἐπουρανίου καὶ τῆς συναφοῦς αὐτῇ ἐπιγείου μακα-
ριότητος. Πρὸς τοῦτο ἐδίδασκε παραγγέλλων τὰ τρία τάδε κεφα-
λαιώδη παραγγέλματα: α) νὰ ρυθμίζωμεν τὴν διάνοιαν καὶ τὴν
ζωὴν ἡμῶν κατὰ τὸν ἀίτιον καὶ ἀναλλοίωτον κανόνα τοῦ λόγου
τῶν ὄντων, ἦτοι κατὰ τὸν λογικὸν καὶ ἠθικὸν νόμον τῆς ἀγάπης
πρὸς τὸν θεὸν καὶ τὸν πλησίον· β) νὰ μετανοῶμεν καὶ ἐπιστρέ-
φωμεν, ἐὰν παρέβημεν τὸν εἰρημένον νόμον· διότι ἡ μετάνοια
εἶναι τὸ μόνον μέσον τῆς θείας χάριτος καὶ συγγνώμης· γ) νὰ
πιστεύωμεν ὅτι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως θὰ ἀμειφθῇ ἕκαστος
κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Τὰ τρία ταῦτα διδάγματα συνιστῶσιν ὅλον
τὸ οὐσιῶδες περιεχόμενον τοῦ χριστιανισμοῦ, τοῦ Εὐαγγελίου·
πάντα τὰ ἄλλα μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ ἐκτιθεμένων ἱστορημάτων εἶναι
προσωπικαὶ δοξασίαι καὶ πλάναι τῶν Ἀποστόλων, τουτέστι
δὲν εἶναι πραγματικὰ γεγονότα, ἀλλ' ἀπλᾶ μυθεύματα καὶ ποιη-
τικὰ πλάσματα.

Ἐντεῦθεν συνάγεται ὅτι τὸ περιεχόμενον τοῦ χριστιανισμοῦ
εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ φυσικὸς νόμος, ὃν ἀνέκαθεν οἱ ἄνθρωποι εἶχον
καὶ ὁ Χριστὸς ἐντόνως ἠξίωσεν. Ὁ Χριστὸς δὲν ἔδειξε νέαν ὁδὸν
εἰς τὴν ἀίτιον ζωὴν, ἀλλὰ μόνον συνέστησε τὴν καλὴν παλαιὰν
ὁδὸν τῆς μετανοίας καὶ ἐπιστροφῆς. Οὕτω πως ὁ χριστιανισμὸς

1. The true Gospel of Jesus Christ, 1738. Τὰ δὲ κατάλοιπα (The
posthumous Works of Chubb) ἐξεδόθησαν ἐν δυοῖς τόμοις, τῷ 1748.

δὲν προῆλθε καὶ κατὰ τὸν Chubb ἐξ ὑπερφυσικῆς ἀποκαλύψεως¹.

2. Δεῖστικὴ ἐκδοχή.—Περαιτέρω χωρῶν ἀποκρούει καὶ τὴν θείαν πρόνοιαν ἀρνούμενος ὅτι ὁ θεὸς κυβερνᾷ τὸν κόσμον καὶ τοὺς ἀνθρώπους. Ὁ θεὸς οὐδέποτε, λέγει, ἐπεμβαίνει ἀμέσως εἰς τὴν πορείαν τοῦ κόσμου ἀπαξ ποιήσας καὶ διατάξας τὸν κόσμον ἀφῆκεν αὐτὸν νὰ βαδίζῃ τὴν οἰκείαν ὁδόν. Οὐδὲν δ' ἔχει κοινὸν πρὸς τὴν ἀνομοίαν τῶν ἀνθρώπων τύχην οὐδὲ φροντίζει περὶ τοῦ ἂν πράττομεν ἀγαθὰ ἢ κακὰ καὶ περὶ τοῦ ἂν ζῶμεν εὐτυχῶς ἢ δυστυχῶς. Θεία βοήθεια ἐν τῇ ἀσκήσει τοῦ ἀγαθοῦ δὲν γίνεται καὶ κατ' ἀκολουθίαν εἶναι περιττὴ ἢ προσευχή· ὁ θεὸς δὲν ἐπακούει τῶν δεήσεων, διότι πάντα πορεύονται τὴν φυσικὴν αὐτῶν πορείαν, εἴτε προσευχόμεθα εἴτε μή².

3. Ἡ ἠθικὴ ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῶν δογματῶν.—Περὶ τοῦ ἂν ἡ ψυχὴ ὑπάρχει ἔνυλος ἢ ἄνυλος, θνητὴ ἢ ἀθάνατος, οὐδὲν γινώσκομεν οὐδὲ δυνάμεθα νὰ μάθωμεν ὡς μὴ ἔχοντες βοήθημα πρὸς τοιαύτην γνῶσιν. Καὶ διδάσκει μὲν ὁ χριστιανισμὸς τὴν μέλλουσαν κρίσιν, ἀλλὰ τοῦτο ποιεῖ χάριν τῶν ἀνθρώπων, ἵνα ἐφαρμόζωσι τὰ ἠθικὰ παραγγέλματα. Ἐὰν ἐνθυμηθῶμεν, λέγει, ὅτι ὁ ἄνθρωπος, ἕνεκα τῶν φυσικῶν αὐτοῦ προτερημάτων καὶ δεξιοτήτων, δύναται νὰ δίδῃ λόγον τῶν ἐνεργειῶν αὐτοῦ, θὰ εὕρωμεν πιθανὸν ὅτι καὶ μετὰ τὴν φθορὰν τοῦ σώματος διατελεῖ ὑπάρχων. Πλὴν τοῦτο δὲν εἶναι βέβαιον. Καὶ ἄνευ δὲ τῆς προσδοκίας μελλούσης κρίσεως ἢ τῶν ὄντων τάξις δὲν μεταβάλλεται· τὰ καθήκοντα καὶ αἱ ὑποχρεώσεις τοῦ ἀνθρώπου καὶ αἱ πρὸς τὴν ἀρετὴν ἀφορμαὶ παραμένουσιν αἰεὶ τὰ αὐτά, ὥστε ἡ εἰς μέλλουσαν κρίσιν πίστις δὲν ὠφελεῖ πολὺ τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν. Ἐθισθῶμεν λοιπόν, καταλήγει, εἰς τὴν ἔννοιαν ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἴμεθα ὡς οἱ ἵπποι, ὧν ἄλλοι μὲν λαμβάνουσιν ἀγα-

1. Δὲν ἀρνεῖται κατ' ἀρχὴν τὸ δυνατόν τῆς ἀποκαλύψεως, ἀλλ' ἅμα παρατηρεῖ ὅτι αὕτη θὰ ἦτο ἀνωφελής, διότι στερούμεθα μέσου πρὸς διάκρισιν τῆς ἀληθοῦς ἀποκαλύψεως ἀπὸ τῆς ἀπάτης καὶ πλάνης.

2. Συνιστᾷ δ' ὁμοίως τὴν προσευχὴν ὡς κατὰ τοῦτο μόνον ὠφέλιμον, ὅτι διεγείρει ἐν ἡμῖν ἔννοιαν καὶ κλίσεις ἀγαθὰς.

θούς ἄλλοι δὲ κακοὺς κυρίους, χωρὶς νὰ περιμένωσι δικαίαν μεταλλαγὴν ἐν ἄλλῃ ζωῇ.

Οὕτω δὴ ἀρνεῖται τὴν ἄμεσον περὶ πάντων πρόνοιαν τοῦ θεοῦ καὶ μετ' αὐτῆς διαμφισβητεῖ τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς καὶ τὴν μέλλουσαν ἀνταπόδοσιν διασειῶν τοιοῦτοτρόπως τὰ θεμέλια πάσης θρησκείας, εἴτε θετῆς εἴτε φυσικῆς. Ὁ δεῖσμός ἄρα ὁ κατ' ἀρχὰς ὑποσειῶν τὰς βάσεις τῆς θετῆς θρησκείας πρὸς ἀνάδειξιν τῆς φυσικῆς καταλήγει εἰς τὸ νὰ ὑποσκάπτῃ καὶ αὐτὴν τὴν φυσικὴν θρησκείαν· διότι ἄνευ τῆς πίστεως εἰς τὴν θείαν πρόνοιαν, εἰς τὴν ἀθανασίαν καὶ τὴν ἀνταπόδοσιν εἶναι πᾶσα θρησκεία ἀδύνατος.

Ὡς περ ὁ Chubb εἰργάσθη ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τῶν εἰρημένων θεωριῶν εἰς τὴν κατωτάτην τάξιν, τὴν χειρωνακτικὴν, οὕτω διέδωκεν αὐτὰς διὰ λεπτῶν καὶ σαφῶν διανοημάτων εἰς τὴν ἀνωτάτην ὁ πολιτικὸς ἀνὴρ καὶ δόκιμος συγγραφεὺς λόρδος Bolingbroke.

6. BOLINGBROKE

1. Βίος καὶ ἔργον.—Ὁ Ἰω. Ἑρρικὸς Bolingbroke¹ (1678—1751) συνέγραψε πολλὰ ἔργα² ἀφορῶντα εἰς τὴν θεωρίαν τῆς γνώσεως καὶ τὴν θρησκείαν. Ταῦτα ἔτυχον εὐθὺς μεγάλης ἐπιδοκιμασίας ἀλλὰ μετ' ὀλίγον κατεδικάσθησαν ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου ὡς ἐπικίνδυνα εἰς τὰ ἥθη καὶ τὸ κοινὸν συμφέρον· ἰδίᾳ δ' ἐπικίνδυνοι εἰς τὴν θρησκείαν καὶ τὴν πολιτείαν ἐθεωρήθησαν αἱ «Ἐπιστολαὶ περὶ τῆς σπουδῆς καὶ χρήσεως τῆς ἱστορίας»³. Ὁ φιλοσοφῶν οὗτος πολιτικὸς ἐμφορεῖται ἀποστροφῆς πρὸς πᾶ-

1. Τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἦτο Ἑρρικὸς St. John, ὑπὸ δὲ τῆς βασιλίσσης Ἄννης ἐτιμήθη διὰ τοῦ τίτλου τοῦ λόρδου Bolingbroke ἕνεκα τῶν πολιτικῶν ἐπιτυχιῶν.

2. Τὰ ἔργα αὐτοῦ πάντα ἐξεδόθησαν τὸ πρῶτον τῷ 1754 εἰς πέντε τόμους ὑπὸ τοῦ Σκώτου ποιητοῦ Mallet. Νεώτεραι ἐκδόσεις ἐγένοντο τῷ 1778, τῷ 1809 καὶ τῷ 1849 (ἡ τελευταία ἐν Φιλαδελφείᾳ εἰς τέσσαρας τόμους).

3. Letters on the study and use of history, 1738 καὶ 1752 (γερμανιστὶ μετεφράσθησαν τῷ 1758 καὶ πάλιν εὐστοχώτερον τῷ 1794).

σαν μεταφυσικήν· θεωρεῖ τοὺς πιστεύοντας εἰς τὴν ὄντολογίαν ὡς κενολόγους¹ καὶ χαρακτηρίζει τοὺς θεωρητικούς φιλοσόφους ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος μέχρι τοῦ Μαλεβραγγίου ὡς παραπαίοντας τῇ διανοίᾳ (gens ratione furens)· ἐξαιρέσιν ποιεῖται μόνον ὡς πρὸς τὸν Βάκωνα καὶ τὸν Λώκκιον, οὗ τὴν περὶ γνώσεως θεωρίαν ἀσπάζεται. Ἀποφαίνει δὲ τὴν ἀνθρωπίνην γνῶσιν ὡς σχετικήν, οὐχὶ ἀπόλυτον², καὶ ἐπιτίθεται μετ' ἴσης σφοδρότητος κατὰ τε τῶν ἀθέων καὶ κατὰ τοῦ « δεῖστοῦ » θεολόγου Clarke³.

2. Φυσικὴ θρησκεία.—Ἀφορμὴ, λέγει, πάσης ἐνεργείας τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ φιλαυτία, ἧς ἔσχατος σκοπὸς πρόκειται ἡ εὐδαιμονία. Ἡ φιλαυτία ἄγει ἀφ' ἑαυτῆς εἰς τὴν κοινωνίαν· διεγείρει ἐν ἡμῖν τὴν κλίσιν εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον, διότι μόνον ἐν τῇ μετ' ἄλλων κοινωνίᾳ δυνάμεθα νὰ θεραπεύσωμεν τὴν φιλαυτίαν καὶ νὰ ἐπιτύχωμεν τῆς εὐδαιμονίας. Ὁ δὲ νόμος ὁ τὴν φιλαυτίαν ῥυθμίζων καὶ περιστέλλων εἶναι ὁ τῆς φύσεως νόμος, ὃν γινώσκομεν διὰ τοῦ νοῦ. Οἱ πίνακες τοῦ νόμου τῆς φύσεως ἐνυπάρχουσιν ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ θεοῦ καὶ ἴστανται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν παντὸς ἀνθρώπου· δύναται δ' ἕκαστος νὰ ἴδῃ αὐτούς, οὐδεμιᾶς χρήζων ὑπερφυσικῆς ἀποκαλύψεως. Ὁ τῆς φύσεως λοιπὸν νόμος ὑποχρεοῖ, ἵνα ἀνομολογῶμεν τὸ ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις αὐτοῦ ἀποκαλυπτόμενον ὑπέρτατον ὄν, τιμῶμεν τοῦτο καὶ ὑποτασσώμεθα εἰς τὸ θέλημα αὐτοῦ.

Ὁ φυσικὸς οὗτος τῆς ἠθικότητος νόμος εἶναι ἅμα ὁ λόγος τῆς φυσικῆς θρησκείας, ἣτις ὑπάρχει ἡ μόνη ἀληθής. Αἱ θρησκεῖαι τῶν ἐθνικῶν καὶ τῶν Ἰουδαίων προῆλθον ἐκ νοθείας τῆς φυσικῆς θρησκείας. Ἄτοπος ἄρα εἶναι ἡ παραδοχὴ θρησκείας

1. Τὸν Καρτέσιον ἔλεγε παράφρονα, τὸν δὲ Λεϊβνίτιον φαντασιοκόπον (chimerical man).

2. Ἐκ τῆς σχετικότητος τῆς γνώσεως παράγει ὁ Bolingbroke τὴν ἀβελβαιότητα τῶν ἐπιστημῶν. Ὡς καὶ οἱ ἄλλοι ἐλευθερόφρονες εἶναι καὶ οὗτος σκεπτικὸς ὡς πρὸς τὴν πρόοδον· πιστεύει δηλαδὴ εἰς κυκλικὴν πορείαν ἀπὸ τῆς ἀκμῆς εἰς τὸν ἀφανισμόν καὶ πάλιν ἀπὸ τῆς καταστροφῆς εἰς νέαν ἀνθησιν.

3. Καὶ ὁμοίως κατὰ περίεργον ἀνακολουθίαν συμφωνεῖ σχεδὸν ἐντελῶς τῷ Clarke ἐν τῇ ἀποδείξει τῆς ὑπάρξεως τοῦ θεοῦ.

τινός ἐξ ἀποκαλύψεως, ἢ δ' ἔννοια αὐτῆς ἐπενοήθη χάριν πρακτικοῦ σκοποῦ. Οἱ περιώνυμοι δηλαδή νομοθέται καὶ φιλόσοφοι τῆς ἀρχαιότητος οἱ ἰδρύσαντες πολιτείας καὶ εἰσαγαγόντες θρησκείας ἐπεθύμουν νὰ πορίσωσιν εἰς τοὺς θεσμοὺς αὐτῶν μεῖζον κῦρος· πρὸς τοῦτο δ' ἐπεκαλοῦντο τὴν ἀποκάλυψιν καὶ ἐστήριζον τὰς θεωρίας τοῦ νοῦ ἐπὶ ὑπερτέρας ἀρχῆς.

3. Ὁ χριστιανισμός. Θεία πρόνοια.—Ὁμοίως ἔχει καὶ ὁ χριστιανισμός, ὧν ἐπ' ἀληθείας σύστημα τῆς φυσικῆς θρησκείας· πᾶν ὅ,τι ἔχει οὗτος διάφορον τῆς φυσικῆς θρησκείας, εἶναι ἀνθρώπινον ἐπινόημα καὶ ἀντίκειται πρὸς τὸν νοῦν. Δὲν πρέπει δὲ νὰ ὑπολάβωμεν ὅτι ὁ θεὸς ἐπεμβαίνει ποτὲ ἀμέσως καὶ κατὰ τρόπον ὑπερφυσικὸν εἰς τὴν πορείαν τῆς φύσεως καὶ τῆς φυσικῆς τάξεως. Ὁ κόσμος κυβερνᾶται κατὰ νόμους, οὓς ὥρισεν ὁ δημιουργὸς ἅμα διακοσμήσας τὴν φυσικὴν καὶ ἠθικὴν πάντων ἀλληλουχίαν. Οἱ νόμοι οὗτοι ἔχουσι κατ' ἀνάγκην κῦρος, ἐφ' ὅσον ἡ ἀλληλουχία ἐκείνη ἐξακολουθεῖ. Ἀφ' οὗ ἡ πρώτη κινουῦσα αἰτία καθώρισε τοὺς νόμους τῆς φύσεως, ἡ πορεία αὐτῆς τελεῖται συνεχῶς κατὰ τὴν κατεύθυνσιν τῆς καθολικῆς προνοίας ἐν μέσῳ ἀπειρίας τυχαίων συμβεβηκότων.

Ἐνδέχεται μὲν ἡ θεία πρόνοια νὰ ἐκτείνηται εἰς ἔθνη ὅλα καὶ φύλα, ἀλλὰ δὲν ἀναφέρεται εἰς ἕκαστον ἄνθρωπον ἰδιαιτέρως. Οὐδὲ δύναται νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι ἡ πρόνοια παρεσκεύασεν ἐνὶ ἑκάστῳ ἀμοιβὰς ἢ τιμωρίας ἐν τῷ ἐπέκεινα βίῳ· τοῦτο προὑποθέτει τὴν πνευματικὴν καὶ ἀθάνατον τῆς ψυχῆς φύσιν, ἣτις ὅμως εἶναι ἀδύνατον διὰ λογικῶν ἐπιχειρημάτων νὰ κυρωθῇ¹.

4. Ἡ ἀξία τῆς θρησκείας.—Τοιαύτη τις εἶναι ἡ διδασκαλία τοῦ Bolingbroke μὴ διαφέρουσα ἐν τοῖς πορίσμασι τῆς τοῦ Chubb². Ἀμφότεροι ἤγαγον εἰς τὰ ἄκρα τὴν περὶ φυσικῆς

1. Ἐπιθ. A. H a s s a l l, Life of Visc. Boling, 1888· 2α ἔκδ. 1915.—W a l t. S i e h e l, Bolinsbroke and his times, 1902.

2. Ἐν ταῖς ἠθικαῖς θεωρίαις καὶ μάλιστα ἐν τῇ περὶ εὐδαιμονίας διδασκαλίᾳ ὁ Bolingbroke ἴσταται ἐγγὺς πρὸς τὸν Σαφτισβουρῆν. Σημειωτέον ὅτι εἰς τοὺς θαυμαστάς ἐκείνου ἀνήκει καὶ ὁ Βολταῖρος.

θρησκείας θεωρίαν καὶ ἔθεσαν ἐν ἀμφιβόλῳ αὐτὴν ταύτην τὴν φυσικὴν θρησκείαν ἀρνηθέντες μὲν τὴν περὶ τῶν ἀνθρώπων πρόνοιαν τοῦ θεοῦ ἀρνηθέντες δὲ ἢ τοῦλάχιστον διαμφισβητήσαντες τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς καὶ τὴν μέλλουσαν ἀνταπόδοσιν.

Ἄλλὰ παρὰ τὴν ἀπροκάλυπτον ἀσέβειαν δὲν ἀρνεῖται ὁ λεπτογνώμων οὗτος πολιτικὸς τὴν μεγάλην ἀξίαν τῆς θρησκείας καὶ τὴν ἀνάγκην αὐτῆς πρὸς διατήρησιν τῆς κοινωνίας. Διότι ὁμολογεῖ ὅτι αἱ νέαι θεωρίαι τῆς ἐλευθεροφροσύνης εἶναι ἐπαναστατικαὶ καὶ « ἐπικίνδυνοι εἰς τὴν κοινωνίαν ἢ τοὺς πολλούς », καὶ ἀπαιτεῖ ὅπως ἀποτελῶσι κτῆμα μόνον τῆς ἀρχούσης τάξεως. Ἐν ταῖς αἰθούσαις, λέγει, ἐπιτρέπεται νὰ μυκτηρίζωμεν τὰς ἀτόπους θεωρίας τῶν θετῶν θρησκειῶν, ἀλλ' ἐν τῷ δημοσίῳ βίῳ πρέπει νὰ εὐλαβώμεθα αὐτάς, διότι ἡ θρησκεία εἶναι ἀπαραίτητος δύναμις, ἵνα στηρίξῃ τὴν πολιτείαν καὶ συνέχῃ τὸ πλῆθος εἰς ὑπακοήν¹.

Πρὸς τοιαῦτα διδάγματα αὐτομάτως τις ἀναλογίζεται, πόσον ὠραία εἶναι ἡ κοινωνία, ὅσάκις ἡ μοῖρα ἢ ἡ « ἄτη » ἐπιτρέπῃ νὰ ὑπάρχῃ τοιαύτη χαριτόβρυτος ἀριστοκρατία!!

M o r g a n. Τέλος μνημονευτέος ὁ Θωμᾶς **M o r g a n** (ἀποθανὼν τῷ 1743), ὑπερμαχῶν τῶν αὐτῶν θεωριῶν, πλὴν ὅτι κατεπολέμει ἰδιαιτέρως τὸ περιεχόμενον τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἣν ἐχώριζεν ἐντελῶς ἀπὸ τῆς Καινῆς. Ἐν τῷ ἔργῳ δηλαδὴ τῷ ἐπιγραφομένῳ « Ὁ ἠθικὸς φιλόσοφος »² ἐπειρᾶτο νὰ δείξῃ ὅτι ὁ μωσαϊκὸς νόμος δὲν εἶναι θεῖος θεσμὸς ἀλλὰ τούναντίον πρέπει νὰ ἀναχθῇ εἰς κακὰς δυνάμεις³.

1. Πρὸς τὰς ὁμολογίας ταύτας τοῦ Bolingbroke συμφωνοῦσιν αἱ πράξεις αὐτοῦ, διότι ὑπουργὸς ὢν κατέβαλε πάντα κόπον, ἵνα ἀποκατασταθῇ εἰς τὸν θρόνον ὁ καθολικὸς οἶκος Stuart καὶ μετ' αὐτοῦ τὸ κῦρος τῆς Ἐκκλησίας.

2. « The moral philosopher », 3 τόμ., 1737· 1740. (Ὁ 4ος τόμος ἐπιγράφεται « Physiko — Theology », 1747). Τὸ σύγγραμμα ἔχει μορφήν διαλογικὴν. Κατὰ τούτου ἔγραψαν πολλοί, ἐν οἷς ὁ Σαμουήλ Chandler (A vindication of the history the O.T., 2 τόμ., 1741) καὶ ὁ Γουλ. Warburton (The divin legation of Mose, 3 τόμ., 1738 ἐξ.).

3. Τοιοῦτος ἰσχυρισμὸς ὑπομιμνήσκει τοὺς παλαιούς Γνωστικούς.

Περιορισμός τῆς ἐλευθεροφροσύνης.—Ἡ ἐλευθεροφροσύνη εἶναι ἄγαν ἐπικίνδυνος τάσις, δὲν διέλαθε δὲ τοὺς Ἕλληνας δεῖστας ὁ ἀπὸ ταύτης κίνδυνος ὁ ἐπικρεμάμενος εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ μάλιστα εἰς τὰς κατωτέρας τοῦ λαοῦ τάξεις. Διὸ καὶ ἀπήτουν, ὅπως τὸ δικαίωμα τῆς ἐλευθεροφροσύνης περιορίζηται μόνον εἰς ὀλίγους, ὅσοι ἕνεκα τῆς κοινωνικῆς θέσεως καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς μορφώσεως δὲν ἔμελλον νὰ συναγάγῃσι ἐπιβλαβῆ συμπεράσματα¹. Τοιοῦτοτρόπως περιορίσθη ἡ χρῆσις τῆς ἐλευθεροφροσύνης καὶ κατωρθώθη νὰ ἀποσοβηθῇ ὁ κίνδυνος τῆς ταραχῆς καὶ ἐπαναστάσεως, εἰς οἷον κακὸν ὑπόκυψεν ἡ Γαλλία².

Ἐνταῦθα παρατηροῦμεν ὅτι ἀσχέτως πρὸς τὴν τελειότητα καὶ θεϊότητα τοῦ χριστιανισμοῦ, ὃν δὲν παραβλάπτουσι τὸ παράπαν αἱ παντοειδεῖς εὐρεσιλογίαι, ἡ θρησκεία καθόλου εἶναι πολύτιμον ἠθικὸν ἔρεισμα τῶν λαῶν, ὁ δὲ ταύτην ὅπωςδῆποτε ὑποσείων ἀποβαίνει λυμεὼν τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν, διότι ὁδηγεῖ αὐτὰς εἰς πᾶσαν κακίαν καὶ τέλος εἰς τὴν ἀναρχίαν καὶ τὸν ὄλεθρον.

1. Ἡ τῶν ἀνθρώπων διάκρισις εἰς πεπαιδευμένους καὶ ἀπαιδευτούς, εἰς ἣν ἤγαγεν ἡ κίνησις τῆς Ἀναγεννήσεως, προσέλαβεν ἤδη σημασίαν θρησκευτικὴν. Οἱ μὲν πολλοὶ καὶ ἀπαιδευτοὶ ἀφείθησαν εἰς τὰς θετὰς θρησκείας, οἱ δὲ πεπαιδευμένοι ἀπελύθησαν παντὸς θρησκευτικοῦ καὶ δογματικοῦ δεσμοῦ καὶ παρεδόθησαν εἰς τὴν θρησκείαν τοῦ λόγου.

2. Ἡ Ἀναγέννησις ἐκληροδότησεν εἰς τὴν Διαφώτισιν τὴν ῥηθεῖσαν ἀντίθεσιν πεπαιδευμένων καὶ ἀπαιδευτῶν, πᾶσα δὲ ἡ διανοητικὴ ἐνέργεια τοῦ 18ου αἰῶνος κατοπτρίζεται περιορισμένη εἰς τὰς ἀνωτέρας κοινωνικὰς τάξεις. Οἱ πολλοὶ ἀπεκλείοντο μᾶλλον ἢ ἤττον ἀπὸ τῶν σπουδαίων θέσεων μέχρι οὗ ἐπελθοῦσα ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις κατέρριψε τὸ μεσότοιχον καὶ ἤρε τὰς διακρίσεις.